

Aleksander Newski – wódz, kolaborant, bohater

10 grudnia 2013

Święty Aleksander Newski to jedna z najważniejszych postaci średniowiecznej historii Rusi. O jego sukcesach zadecydowały nie tylko zwycięskie bitwy, ale przede wszystkim rozważna i realistyczna polityka, która zapewniła mu stabilne rządy.

Aleksander był wnukiem Wsiewołoda III Wielkie Gniazdo, wielkiego księcia włodzimierskiego (1176-1212) i synem Jarosława II, księcia Nowogrodu (1215, 1221-1223, 1224-1228, 1230-1236), wielkiego księcia kijowskiego (1236-1238) oraz wielkiego księcia włodzimierskiego (1238-1246). Jarosław, protegowany Batu-Chana, był inicjatorem współpracy z Mongołami, musiał jednak ławiować pomiędzy wielkimi chanami mongolskimi z Karakorum a władcami Złotej Ordy. Jarłyk, czyli potwierdzenie prawa do tronu w danym księstwie ruskim, nie gwarantował zatwierdzenia tej decyzji przez władców z Mongolii. W 1245 roku Jarosław II został zaproszony do stolicy imperium mongolskiego i tam otruty. Pomimo tego wydarzenia jego syn oraz dalsi potomkowie byli zwolennikami polityki sojuszu z Mongołami.

POGROMCA „ŁACINNIKÓW”

Aleksander Newski urodził się 30 maja 1220 roku w Perejasławiu Zaleskim. W 1228 roku ojciec osadził go na tronie w Nowogrodzie Wielkim. W 1239 roku z inicjatywy Jarosława doszło do ślubu młodego księcia z Aleksandrą – córką księcia połockiego.

Latem 1240 roku na Rusi Nowogrodzkiej pojawiła się flota szwedzkiego króla Eryka XI Eriksona (1222-1229, 1234-1250) pod dowództwem jarła Ulfa Birgera. Szwedzi zatrzymali się przy ujściu rzeki Iżory, lewego dopływu Newy. Jarl Birger przysłał do nowogrodzkiego kniazia Aleksandra gońców ze słowami: „Jeśli możesz, broń się, albo ja jeszcze dziś zrujnuję ziemię twoją.” Nowogrodzianie wezwali na pomoc Aleksandra, który zebrał wojsko składające się z sił nowogrodzkich i suzdalskich, nakazał też swoim oddziałom płynącym na okrętach zejść na brzeg w niewielkiej odległości od szwedzkiego obozu. 15 lipca 1240 roku wojska ruskie zaatakowały Szwedów – część z nich uciekła na okręty ponosząc przy tym olbrzymie straty, zaś reszta, która pozostała, toczyła walki aż do nastania ciemności, po czym wycofała się na okręty. Niespodziewający się ataku Szwedzi zostali doszczętnie pobici, a na pamiątkę bitwy nad Newą ksiązę Aleksander otrzymał przydomek Newski.

Zwycięstwo nie doprowadziło jednak do utrwalenia władzy księcia w Nowogrodzie. Po kłótni z mieszkańcami miasta Aleksander wyjechał do ojca na Ruś Zaleską, co wykorzystali Kawalerowie Mieczowi z Inflant. Jesienią 1240 roku zdobyli Izborsk i Psków, zaś zimą roku udało im się zająć czudzkie i wotskie posiadłości Nowogrodu. Zbudowali też zamek w Koporje zbliżając się na bliską odległość do miasta. Mieszkańcy Nowogrodu ponownie zwrócili się o pomoc do Aleksandra Newskiego. Ten powrócił w marcu 1241 roku i zdobył Koporje, zaś zimą 1242 roku odzyskał Psków. Następnie wyruszył na główne siły zakonu, które wycofały się omijając Jezioro Czudzkie. 5 kwietnia 1242 roku na zachodnim brzegu jeziora na lodzie odbyła się bitwa, która przeszła do historii jako „lodowe pobojewisko”. Plan Newskiego zakładał atak na wojska

krzyżacko-inflanckie z flanki, co miało wziąć w kleszcze rycerzy zakonnych. Była wiosna, więc lód popękał i ciężkozbrojni potopili się w wodzie – według historyków poległo około 500 Niemców. W rezultacie bitwy zawarto umowę między Zakonem Inflanckim a Pskowem w myśl której przegrana strona opuściła okupowane tereny i zwróciła jeńców, zaś Rusini uwolnili jeńców wziętych do niewoli przez Aleksandra. Zwycięstwo „na lodowym pobojuwisku”, rozśławione w pieśniach ludowych i utworach literackich, natchnione nowym duchem, jako uczynione pod jarzmem tatarskim, okryło sławą zwycięzcę w walce „za wiarę” ze znienawidzonymi „łacinnikami”. Ekspansja krzyżacka w tym kierunku została zahamowana.

SOJUSZNIK MONGOLSKICH NAJEŹDŹCÓW

Zanim Aleksander uzyskał w 1252 roku jarłyk wielkoksiążęcy, kilka lat spędził na ciężkich walkach wewnętrznych. W 1248 roku Newski odrzucił propozycję papieża Innocentego IV (1243-1254) nakłaniającą go do podporządkowania się Rzymowi, co zapewniło mu przychylność Cerkwi prawosławnej. Po śmierci wielkiego chana Gujuka (1246-1248) władzę jako regentka objęła wdowa po nim Oguł Kamysz (1248-1251). Oddała ona władzę na Rusi dzieciom otrutego Jarosława: Aleksandrowi wielkie księstwo kijowskie, zaś Andrzejowi wielkie księstwo włodzimierskie. Początkowo w Ordzie bardziej ufano bratu Newskiego, jednak na przełomie 1248/1249 roku Aleksander uznał zwierzchność Złotej Ordy, korzystając odtąd z poparcia chanów z Seraju. Po dwóch latach bezskutecznych starań i walk zdołał (przy pomocy tatarskiej) przepędzić swojego brata z Włodzimierza nad Kłazmą.

Od tego czasu, jako wielki książę, wykazywał się wielkimi talentami dyplomatycznymi. Zawarł umowę przeciwko Krzyżakom z litewskim księciem Mendogiem (1236-1263), a chcąc zabezpieczyć swoje zachodnie granice zawarł także sojusz z Norwegią. Książęta wielu ruskich dzielnic pozostawali z nim w zgodzie albo stosowali się do jego życzeń – dysponując słabymi siłami nie ośmielali się snuć przeciw niemu jakichkolwiek intryg. W

wielu wypadkach Aleksander umacniał swoje wpływy poprzez umiejętne kojarzenie małżeństw. Swoją pozycję uważał na wystarczająco silną, że pozwolił braciom wrócić z wygnania, czego wcześniej na Rusi raczej nie praktykowano.

W 1255 roku zmarł chan Złotej Ordy Batu Chan (1227-1255). Aleksander Newski uzyskał potwierdzenie swojej władzy u jego syna, chana Sartaka (1255-1256). Jego pozycja nie zmieniła się za panowania kolejnego władcy Ulagczego (1256-1257). W latach 1255-1256 miał miejsce spis ludności w księstwie włodzimierskim, ogłoszony na rozkaz Mongołów. Wielki chan Mongke (1251-1259) wiedział, iż znaczna część zbieranych z Rusi danin nie dochodzi do Karakorum. Doprowadziło to do antymongolskiego powstania w Nowogrodzie i w Pskowie oraz zabicia urzędników mongolskich. Aleksander Newski przybył do Nowogrodu z posłami Ordy i zażądał spłacenia daniny, bezlitośnie rozprawiając się z wszelkimi ruchami antymongolskimi w różnych częściach Rusi. Po śmierci chana Ulagczego Newski musiał ponownie ubiegać się o jarłyk u nowego chana Berke (1257-1267). W 1261 roku z jego inicjatywy została w Saraju utworzona siedziba prawosławnego biskupa, który miał być łącznikiem pomiędzy władcami Złotej Ordy a książętami ruskimi.

Pozycja Aleksandra była mocna również ze względu na poparcie, jakiego udzielił mu Kościół prawosławny. Metropolita kijowski Cyryl II nie rezydował w zniszczonym Kijowie, przebywając u boku księcia we Włodzimierzu nad Kłajmą, co doprowadziło do spadku znaczenia Kijowa jako centrum władzy duchownej. Metropolici kijowscy rezydowali na północno-wschodniej Rusi, której władcy cieszyli się poparciem władz chanatu kipczackiego. Cerkiew prawosławna bez zastrzeżeń akceptowała taktykę Aleksandra całkowitej współpracy z Tatarami. Koczownicy nie przeszkadzali w szerzeniu się prawosławia i nie wtrącali się w kwestie nominacji na stanowiska kościelne. Nawet przyjęcie islamu przez chana Berke i jego następców nie zmieniło tej sytuacji. Cerkiew dodatkowo została zwolniona z

obowiązku płacenia danin i podatków, a metropolici podobnie jak książęta otrzymywali jarłyk od chanów Złotej Ordy.

W roku 1262 Aleksander Newski zawarł kolejny sojusz z Wielkim Księstwem Litewskim, zaś w tym samym roku miało miejsce kolejne wystąpienie antytatarskie na Rusi Włodzimiersko-Suzdalskiej. Ich stłumienie wziął na siebie Aleksander, dzięki czemu uzyskał stałą przychylność władców Złotej Ordy, przy okazji wypędzając swojego brata Andrzeja z księstwa włodzimierskiego. Od tej pory Newski władał Włodzimierzem nad Kłazmą, Perejasławiem i Twerem, utrzymując także w zależności Nowogród Wielki. W 1262 roku udał się do Ordy, gdzie przebywał rok. W drodze powrotnej książę ciężko się rozchorował. Przeczuwając bliską śmierć złożył śluby mnisze jako mnich Aleksy. Zmarł 14 listopada 1263 roku w wieku 43 lat. Jego ciało zostało pochowane 23 listopada w cerkwi Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy we Włodzimierzu.

WYTRAWNY POLITYK

Śmierć Aleksandra doprowadziła do wydarzenia, które zupełnie odmieniło historię Rusi: jego młodszemu synowi Danielowi wyznaczono w wyniku podziału nowe księstwo – Moskwę. Książęta moskiewscy staną się godnymi następcami ich protoplasty, a polityka kolaboracji z Tatarami wkrótce przyniesie im owoce.

W czasach Aleksandra Newskiego Rurykowiczowie mieli do dyspozycji trzy drogi. Pierwszą była opcja wybrana przez niego i jego kolejnych następców z terenu księstwa włodzimiersko-suzdalskiego, polegająca na całkowitej współpracy z władcami Złotej Ordy. Zupełnie innym wariantem była postawa księcia Czernichowa Michała, który wybrał politykę oporu wobec Tatarów i w celu uzyskania pomocy papieskiej wysłał biskupa Piotra na sobór w Lyonie w 1245 roku. Posłowie papiescy, którzy przebywali w 1246 roku w Mongolii, widzieli fiasko tej polityki w momencie, gdy Michał został zamordowany. Trzecim wariantem była polityka prowadzona przez księcia Rusi Halickiej Daniela, który starał się manewrować pomiędzy

Mongołami a Zachodem. Aleksander Newski nie miał żadnych wątpliwości – współpraca ze Złotą Ordą stanowiła dla niego jedyny możliwy program działania. Skłoniła go do tego przede wszystkim świadomość zagrożenia ze strony Zachodu. Aleksander wolał Tatarów, ponieważ wiedział jak iluzoryczne są obietnice papieża dotyczące pomocy. Zachód w najmniejszym stopniu nie pomógł przecież Danielowi Halickiemu, a korona królewska dla władcy Rusi Halickiej miała być jedynie wstępem do podjęcia rokowań o unii kościelnej na tym terenie.

Trzeba też pamiętać, że Aleksander odziedziczył po przodkach gwałtowny charakter i skłonność do władzy absolutnej. Z tego właśnie powodu kilka razy popadał w konflikty z mieszkańcami Nowogrodu Wielkiego.

NARODOWY BOHATER

Historycy rosyjscy, a potem radzieccy, byli w ocenie Aleksandra Newskiego dość zgodni: walka z Zachodem i ukorzenie się przed Wschodem miały ten sam cel – ocalenie prawosławia jako źródła siły moralnej i politycznej narodu rosyjskiego. Historycy radzieccy podkreślali też, że dał on początek książętom moskiewskim oraz polityce „odrodzenia Rosji”.

W 1547 roku Aleksander Newski został kanonizowany przez Rosyjską Cerkiew Prawosławną. Jednym z głównych propagatorów jego kultu był car Piotr Wielki, który wybudował ostatni z czterech głównych kompleksów klasztornych na terenie Rosji – ławrę Aleksandra Newskiego w Sankt Petersburgu. Nowa stolica, wzorem Moskwy czy wcześniej Kijowa, musiała być powiązana z wielkim klasztorem. Święty Aleksander Newski stał się patronem Sanki Petersburga i całego regionu Newy. Szczątki księcia przeniesiono z Włodzimierza nad Kłazmą i wystawiono na widok publiczny w Nowogrodzie, a następnie spławiono je rzeką i jeziorem do miejsca ostatecznego pochówku w Sankt Petersburgu. Car zarządził, by od tego momentu przedstawiać Newskiego przede wszystkim jako wojownika, minimalizując popularny wcześniej wątek mnisi. Jego święto miało być obchodzone 30

lipca w dniu zawarcia przez Rosję traktatu pokojowego ze Szwecją. W 1725 roku w Rosji ustanowiono także order Świętego Aleksandra Newskiego.

W 1937 roku Siergiej Eisenstein napisał scenariusz do filmu Aleksander Newski, w którym księżę nowogrodzki tak tłumaczył swoją politykę: „Z Mongołami można poczekać. Jest groźniejszy wróg od Tatarzyna i nie wystarczy zapłacić mu daninę – to Niemcy.” Newski wyraża w ten sposób strategię Stalina z 1937 roku: na zachodzie zagrożenie niemieckie, na wschodzie japońskie. Eisenstein zamierzał zakończyć swój film sceną śmierci Aleksandra powracającego z Ordy, Stalin odrzucił jednak ten pomysł, pisząc na scenariuszu, że taki dobry księżę nie może umrzeć. W chwili produkcji filmu groźniejsi byli Niemcy, jednak dwa lata później, po pakcie Ribbentrop-Mołotow, Aleksander Newski został zdjęty z ekranów. Sytuacja zmieniła się w 1941 roku po niemieckiej napaści na ZSRR. Podczas przemówienia w Moskwie z okazji rocznicy rewolucji październikowej radziecki dyktator wymieniał nowogrodzkiego księcia jako wzór do naśladowania, a już w 1942 roku ustanowiono Order Aleksandra Newskiego. Rosyjski bohater wracał do łask w „ojczyźnie światowego proletariatu”.

Autor: Michał Kozłowski

Zdjęcie: kadr z filmu „Aleksander Newski”

Źródło: Histmag.org

Licencja: [CC BY-SA 3.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

BIBLIOGRAFIA

1. Bazyłow Ludwik, Historia Rosji, t. 1, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.
2. Gumilow Lew, Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej, przeł. Ewa Rojewska-Olejarczuk, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1996.
3. Heller Michaił, Historia imperium rosyjskiego, przeł. Eugeniusz Melech i Tadeusz Kaczmarek, Książka i Wiedza,

Warszawa 2000.

4. Koneczny Feliks, Dzieje Rosji, t. 1: Do roku 1449, Spółka Wydawnicza Warszawska, Warszawa 1917.

5. Paszkiewicz Henryk, Wzrost potęgi Moskwy, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2000.

6. Poppe Andrzej, Rurykowicze [w:] Dynastie Europy, pod red. Antoniego Mączaka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1997, s. 289-316.

7. Riasanovsky Nicholas V., Steinberg Mark D., Historia Rosji, przeł. Anna Bernaczyk, Tomasz Tesznar, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

8. Rurykowicze. Biografie, herby, drzewa genealogiczne, red. Joanna Cieślewska, Planeta De Agostini – Agora, Warszawa 2011.